

при по-извисени пропорции на фигурите. Колоритът включва освен черно, охра, ке-
ремидено и виненочервено, също така и едно характерно за паметника изумрудено-
зелено.

Широкият плоски лица тука са различни от земенските и следват по-скоро образци-
те от църквата „Св. Никола Болнички“ в Охрид (1330–1340)²³⁴. Най-близък паралел
на стенописите от „Св. Никола“ в Калотина намираме в долните два релефа на
параклиса „Св. Приторий Ботослов“ към църквата „Бородница Перивлентос“ („Св.
Климонт“) в Охрид, изпълнени през 1364–1365 г.²³⁵

В притвора на църквата в Калотина освен житието на св. Никола, група свети-
ци монахини и сцени от „Страшния съд“ са запазени и цяла редица ктиторски порт-
рети: две жени в интересни дрехи и шапки, четири малки деца, свещеник и боляр-
ин ктитор, който отправя своя дар и молбата си към св. Никола. Имената им и кти-
торският надпис са написани на бели табелки. Заслужава да отбележим и една особе-
ност на надписите към стенописите: замаяната на 4 с т в думите нѣтѣскѣ (вместо юдѣйс-
ки в „Съда на Лилат“) и вѣлѣтѣнѣцѣ (в „Страшния съд“). В долния релеф върху източ-
ната стена на притвора има и втори, но не много по-късен живописен слой. Стенопи-
си е имало и върху външната южна стена, над входа на църквата. Оказва се, че това
е често срещана практика през XIV в. при нашите църкви²³⁶.

Незначителни фрагменти са останали от стенописите в главната църква на пешер-
ния Аладжа (пърствър – *мур*) манастир²³⁷ северно от Варна. Ако се съди по едно отдав-
нашно копие от стенописите в абсидата, там е имало два живописни слоя. Долният
показва ръка с разтворено евангелие и текст на гръцки Παν(τ)ο(κ)ратορ(?) на Христос
Вседържител в бюст и ще е от края на XII – началото на XIII в. При второто изписване
над него е била изобразена Бородница с детето Исус. Фрагментът от образа на „Хрис-
тос в проба“ („Лилат“) се различава и днес в протезисната ниша и датираят втори
слой не по-рано от края на XIII в. Както ще видим по-долу, стенописите в параклиса
на най-горния етаж, в източната част на комплекс, са по-късни.

В едно помещение на „Долния Нисовски манастир“ край р. Малки Лом, недалече
от Червенската крепост, служило за гробнична камера, намираме стенописи от по-
следната четвърт на XIV в. Помещението е отбелязано с буквата „М“ в скицата на К.
Шкорпил²³⁸. То е било изписано изцяло. По стените са били изобразени фигури в цял
рост. От тях днес се различават по-добре трима светци монаси върху западната сте-
на. Първият към юг е запазен най-добре. Личат белите коси, брада и вежди, предаде-
ни с умело положени върху тъмнокорична основа бели пастозни мазки. Охровият ку-
кул е отметнат на гръба, вижда се и кафявата монашеска мантия. Върху тава на
помещението са разположени четири сцени с основата към изток: „Влизането в Бру-
салим“, „Възкресението на Лазар“, вероятно „Разпяването“ и още една (днес разруше-
на) сцена, навярно от Възкресения цикал, която също ще е била свързана с поребал-
ното предназначение на помещението²³⁹. Доколото може да се съди при днешното
им състояние, стенописите имат значителна близост с изписаните около 1370 г. спе-
ни в пешерната църква „Св. Бородница“ в с. Лещани, южно от Охрид, край Охридс-

Хубавите стенописи от малката посветена вероятно на Бородница църква, нагря-
дена в широк пешер навес над Москов дол, до средновековния град Червен²⁴¹, са
рисувани според нас немного преди 1388 г., когато турският везир Али паша успява
да превземе яката българска крепост. Гръцките надписи при тези стенописи свиде-
телстват за вероятната гръцка народност на майстора, може би избягал от югоизточ-
ната част на Балканите под напора на османския нашественик. Северната стена е
запазила фрагменти от медальонен фронт и цикал със сцени от житието на Бородни-
ца, където малките лица с жив нарис с умело моделирани, а архитектурата и някои
детайли от обектото носят спомена от единични образци²⁴². Струва ни се, че изписи-
ната живопис в наоса на църквата е създадена не по-рано от 60-те години на века,
че тя е плод на споменатото вече връщане към класицизирани тенденции от нача-
лото на XIV в. и затова е датирана от някои автори по-рано. Основание за нашата
датировка ни дават твърде дребните и изцяло моделирани фигури, богата украса
на полетата около медальоните и начинът, по който е изграден архитектурният пей-
заж в сцените. Стенописите в притвора – „Дърво Исеево“ и фрагментите от „Страш-
ния съд“, по-губо изпълнени, са явно по-късни.

В. Марди-Бабикова, публикувала останките от църквата до с. Мърводол, Кюстен-
дилско²⁴³, датира фрагментите от първия живописен слой в абсидната част във вто-
рата половина на XIV в. Това са изобразения на светец с кръгован сан в медальон в
горния релеф на олтара абсиди и на двама светци, вероятно Козма и Дамян,